

Glosses filològiques (VIII). «Reeixir postmolians sense ser antimolians»

JOAN RAMON VENY-MESQUIDA
Universitat de Lleida

Resum

Arran de l'hegemonia de la crítica crociana durant la primera meitat del segle XX a Itàlia, Gianfranco Contini va escriure el 1951 que calia «riuscire postcrociani senza essere anticrociani». Aquest article pretén fer una revisió de les aportacions de Joaquim Molas a l'edició de textos catalans a partir de dues de les empreses que va dirigir, que anaven de la divulgació (MOLC) a l'edició rigorosa (*Totes les obres* de Verdaguer). L'estudi intenta analitzar objectivament i sense apriorismes les motivacions que van impel·lir el crític a idear dos projectes en què va prioritzar la necessitat d'oferir al lector català de l'època uns textos introbables o de difícil accés (MOLC) o editats rigorosament (*TLO*). La conclusió és que l'esforç d'ara ha de ser de reeixir de ser postmolians per tal de continuar la seva tasca — la preeminència de l'obra del qual es va perllongar, grosso modo, durant la segona meitat del segle XX —, sense ser antimolians, sobretot en aquells aspectes del seu llegat més susceptibles de debat, com ara el de l'edició de textos.

Mots clau

Joaquim Molas; Jacint Verdaguer; MOLC; edició de textos; crítica literària; història literària

Glosses filològiques (VIII). «Reeixir postmolians sense ser antimolians»¹

JOAN RAMON VENY-MESQUIDA
Universitat de Lleida

I

La lectura del recentment editat dietari de Joaquim Molas (2021a) m'ha suscitat moltes i molt variades observacions, tant sobre la feina de les editores com sobre les anotacions dietarístiques, pròpiament, de l'autor. En aquesta glossa, però, no entraré en la primera, si bé una primera anàlisi superficial i asistemàtica m'ha anat suggerint consideracions sobre diversos aspectes, com ara la tria del text base, atès que d'algunes anotacions n'hi ha diversos testimonis, els criteris d'edició del text, l'ordenació dels materials, la selecció de les qüestions a anotar i les notes mateixes. Tampoc vull entrar en l'anàlisi del text, algunes de les característiques del qual han aprofitat alguns ressenyaires, sovint de forma molt reduccionista i amb major o menor objectivitat, més benintencionats o menys, per posar en relleu bàsicament — quan no exclusivament — les omissions i els dicteris del seu contingut, i avaluar o, millor dit, devaluar les seves possibles qualitats, literàries o informatives. Es tracta d'una mena de crítica a què ja estem avesats i que podríem titllar, si se'm permet la broma, de «sinecdòquica»: la d'aquells que volen fer passar la part pel tot, vull dir, que volen fer creure al lector que els dos o tres aspectes negatius abordats en el seu discurs expliquen el conjunt de l'obra ressenyada; cosa que tot sovint s'explica per l'apriorisme de què parteix el ressenyaire en qüestió o per una voluntat de rebentada que gaudeix d'un cert crèdit a casa nostra. Aquesta mena de comentarista, però, no s'adona que un retrat pot reflectir o no la realitat retratada, però que qui sempre hi queda retratat, per a bé o per a mal, és el retratista; i si se n'adona, li és ben igual: vet aquí la talla moral i la impudícia de què fa gala.

¹ Vull manifestar públicament la meua gratitud a Francesco Ardolino, Costanzo Di Girolamo, Enric Gallén i Josep Murgades, com també als avaluadors anònims d'aquest escrit, per les consideracions que m'han fet sobre la seva penúltima redacció, sobre el títol del qual faig meu el pensament de Pessoa que la gramàtica és un instrument i no una llei i que cal “darse cuenta de que es legítimo violar las más elementales reglas de la gramática — en el estilo expositivo o en el artístico — si con eso o la idea gana claridad o firmeza, o la frase se enriquece en su contenido de sugestión” (Pizarro 2022, 13).

La lectura d'aquestes ressenyes m'ha portat a rellegir, perquè les consideracions exposades a la premsa han volgut extrapolar el dietari a la dimensió pública de la seva personalitat, les necrològiques dedicades al doctor Molas publicades en el seu moment en les revistes del gremi, en les quals he retrobat diversos llocs comuns referits a la seva figura i a la seva obra, sobretot a la repercussió de la seva tasca — val a dir que pocs, ai las!, molt pocs a la seva persona —, el més significat dels quals sigui probablement el de la condició de «personatge fundacional» (Murgades 2015, 31), d'«arquitecte i constructor de gran part del sistema literari català dels darrers cinquanta anys» (Pons 2016, 606), de «sistematitzador del seu cànon» (Sullà 2016, 301).

La connexió que tenen aquests reconeixements amb l'aspecte del dietari que voldria tractar aquí m'ha fet venir a la memòria un important estudi de Gianfranco Contini sobre «L'influenza culturale di Benedetto Croce»; de fet, més que l'estudi en si, he recordat el paràgraf que el contextualitzava en la seva primera edició: Contini havia escrit l'article el 1951 amb motiu de la publicació d'una tria que havia fet el mateix Croce dels seus escrits crítics, però el piemontès l'havia mantingut inèdit fins que el va publicar al número 36 de *L'Approdo letterario*, d'octubre-desembre de 1966. En oferir-lo al públic aleshores, Contini va considerar que calia justificar-ne i contextualitzar-ne la publicació amb un paràgraf de presentació en què es referia a aquella antologia crítica amb aquests mots: «fu un evento memorabile nella storia delle letture che una raccolta e composizione di pagine già stampate, note una per una, quando non familiari, suscitasse una tale impressione di novità». I continuava expressant la seva «ammirazione» i alhora «impazienza» vers aquell «sommo atleta della cultura» i la seva voluntat de donar a conèixer l'escrit justament aleshores, el 1966, en un moment en què alguns del seus coetanis, «abbandonati a un anticrocianesimo rigorosamente postumo e *juniores* fruanti di alcuni risultati postrociani quando ormai erano trapassati in moda, senza loro sudore». Entre l'actitud anticrociana d'aquests i l'hagiogràfica d'uns altres, Contini afirmava que «riuscire postrociani senza essere anticrociani fu lo sforzo di quegli anni», amb una encertada i lúcida fórmula que expressava, alhora, reconeixement i continuïtat («senza essere anticrociani»), per una banda, i recapitulació i superació («postrociani»), per l'altra (Contini 1966, 31; v. Pupino 2004, vii).

D'aquí el títol d'aquesta glossa, justificat pel paral·lelisme de la situació de la crítica italiana de la primera meitat del segle XX amb la catalana de la segona meitat i de l'actitud antimoliana de certs crítics, punta de l'iceberg de la qual poden ser alguns ressenyaires del dietari.

Com se sap, Croce havia dominat l'escena de la crítica literària italiana durant els primers cinquanta anys del segle XX, de tal manera que s'ha arribat a qualificar el període d'«hegemonia» o fins i tot de «dictadura» crociana: «Croce è stato una di quelle personalità che la psicologia non faticherebbe a definire “autoritaria”. Egli ha esercitato una “influenza culturale” (Contini) perché il suo obiettivo era esattamente questo. Riconoscerlo non toglie nulla alla grandezza di Croce» (Peluso 2016, 1). Però aquesta «persistente supremazia» de l'abrucès de què parlava Dante Isella (2009, 9) o la versió que se n'ha volgut donar després ha estat objecte de qüestionament en els darrers lustres: «Non possiamo accontentarci tuttavia di considerare un cinquantennio di storia culturale e politica italiana alla stregua di una “favola” raccontata su Croce» (Peluso 2016).

Vet-ho aquí: no podem acontentar-nos a considerar una cinquantena d'anys d'història i crítica literàries segons la «faula» explicada per hagiògrafs o antimolians *sobre* Molas, sinó, en tot cas, segons la «faula» explicada *per* Molas. I això és el que pretenc de fer en aquesta glossa, en l'àmbit estricte i específic de l'edició de textos contemporanis.

II

El 1968, Joaquim Molas va establir un programa, a bastament conegut i citat, en què exposava les etapes que havien de seguir els estudis d'història literària: 1) després de dur a terme, hi deia, el balanç de la bibliografia, l'elaboració d'hipòtesis i l'establiment d'extenses antologies, «caldria lliurar-se a una feina netament positivista: [2] inventariar, classificar i estudiar les edicions i els manuscrits fins ara oblidats en els arxius i en les biblioteques del país; [3] fer un despull sistemàtic de diaris i revistes; després, o paral·lelament, fer [4] edicions crítiques segons les exigències de la moderna filologia i, acompanyant-les o no, [5] estudis biogràfics dels autors i d'altres de fonts, temes i llengua de les obres» (Molas 1968, 73). Han passat més de quaranta anys d'aquestes afirmacions i aquestes etapes han anat trobant el seu camí, més fressat o menys, millor o pitjor, entre els investigadors de la literatura catalana contemporània, llevat de la quarta («fer edicions crítiques»), que no sembla que n'hagi trobat cap, de camí, ni bo ni dolent, o, si l'ha trobat, és prou escarit: «el balanç en el camp de l'establiment dels textos literaris de referència és malauradament pobre» (Izquierdo 2013, 468). Tret d'exímies i no tant exímies excepcions, flors efímeres que no han fet estiu perenne, no s'ha arribat a constituir un veritable «programa» o una «escola», i no sé si tampoc una «tendència» en aquest sector, amb una o diverses línies d'investigació: «Probablement la Universitat faria el millor servei a la societat si posés part de la seva força de treball la dels

professors investigadors i els seus estudiants, la dels doctorands i la dels grups de recerca a disposició d'un pla coordinat d'estudi i edició, amb una previsió d'una dècada o dues, dels textos que hi ha per editar» (Izquierdo 2013, 468). I diria que si aquell camí no ha estat gaire transitat és per dues sèries diferents de motius.

En primer lloc, la ferma tradició de tractament crític dels textos medievals, que en alguns casos podia haver arribat fins a textos del XIX (penso en Casacuberta i Verdaguer (v. Manent 1984 i Molas 1985) , no s'ha vist perllongada cap al nou-cents, per raons metodològiques, en tant que l'estudi textual i l'edició de les obres contemporànies demana un enfocament divers del de les obres medievals i no sembla que les disciplines que més han aportat en aquest punt hagin tingut gaire acollida a casa nostra , però també, i sobretot, perquè les prioritats d'investigació en literatura catalana contemporània han marcat, diria que per simples raons d'urgència històrica de necessitat d'inventariar i organitzar el passat immediat en temps primer atziacs i després «de corredisses i llaurar tort», com en diria Foix , uns altres camins dirigits cap a la història literària i poc enclins a l'especulació textual, a diferència de països amb una cultura normalitzada, com França, que des dels 70s ha anat consolidant una sòlida tradició de *critique génétique*, o Itàlia, que ha comptat des dels 80s amb la *filologia d'autore*, culminació ecdòtica de la consistent tradició *variantistica* iniciada en el segon lustre dels 30. Sols cal donar un cop d'ull als plans d'estudis dels actuals graus de filologia catalana o humanitats impartits a les universitats públiques de la catalanofonia per constatar que l'edició de textos ocupa un lloc clarament marginal, mentre que les matèries d'història literària dedicades a períodes i/o moviments hi solen mantenir els llocs troncats: en concret, de tots aquests graus (consulta feta el febrer de 2022), sols n'hi ha un que contempli una assignatura sencera dedicada a les diferents disciplines ecdòtiques, un que n'incorpora una de dedicada exclusivament a la crítica textual i dos que n'hi dediquen una meitat (l'altra se centra en el treball de correcció editorial). L'ecdòtica, entesa no com a feix de tècniques sinó com a acostament crític als textos, amb la retòrica, concebuda no com a llista de figures a memoritzar sinó com a eina per a la identificació i l'explicació de procediments literaris, i la mètrica, explicada no com a objecte en ella mateixa sinó com a part indissoluble de la funció poètica, són tres disciplines deficiàries en els nostres plans d'estudis que, al meu parer, haurien d'ocupar llocs centrals en els primers cursos de grau.

En segon lloc, sembla que en el mapa editorial del país (v. Izquierdo 2013) no hi ha lloc per a l'edició d'uns llibres que, a més de significar un important esforç econòmic i tipogràfic pels grans reptes

que planteja simplement la seva maquetació, resulta que troben un ressò lògicament insignificant entre el gran públic i m'ensumo que, no tan lògicament, tampoc entre el lector especialitzat, si més no entre un determinat sector de crítics i estudiosos que practica un cert menyspreu per la crítica filològica, ja sigui, en el millor dels casos, per motius d'adscripció crítica com els que poden esgrimir els sotmesos a una visió dogmàtica de la sociologia de la literatura o de l'estètica de la recepció, en tant que consideren que el text a estudiar és el que ha circulat públicament, respongui o no a la voluntat de l'autor; ja sigui, en el pitjor dels casos, per l'actitud d'aquells per als quals qualsevol cosa que tingui a veure amb manuscrits i biblioteques fa tuf d'erudició, de positivisme, i és automàticament relegat dins el sac de l'anacronisme; ja sigui, encara, per allò que va denunciar Fredson Bowers (1959, 5) fa més de mig segle: «it is still a current oddity that many a literary critic has investigated the past ownership and mechanical condition of his second-hand automobile, or the pedigree and training of his dog, more thoroughly than he has looked into the qualifications of the text on which his critical theories rest». Esforç editorial i ínfim ressò fan econòmicament inviable aquesta mena d'edicions. És per això que les poques empreses d'èxit endegades en aquesta línia han hagut d'acudir al recer de les subvencions públiques (v. Izquierdo 2013). No és aquest el lloc per fer història i balanç de les edicions crítiques o criticogenètiques de textos contemporanis; sols vull esmentar el fet que després de la meua edició de *Tocant a mà...*, com a cinquè volum de la col·lecció Textual aparegut el 1993, Edicions 62 va decidir tancar-la per manca d'un mínim quòrum lector que garantís una certa rendibilitat. Em consta que molts anys després, l'editorial va enviar tots els exemplars que tenia en estoc a la Fundació J. V. Foix perquè els devien fer més nosa que servei...

III

Molas va ser encarregat de curs de l'assignatura «Edición crítica de textos» a la Universitat de Barcelona durant els quatre cursos de 1955 a 1959 (Molas 2021b, 217), va ser deixeble de Martí de Riquer («en Riquer em va ensenyar el mètode filològic, molt dur», Molas 2021b, 318) i va enllestir una tesi sota la seva direcció dedicada a l'estudi i l'edició de l'obra lírica del poeta baixmedieval Lluís Icart, llegida el 1958 (Molas 1967), fets que acrediten amb escriu l'assoliment d'«unes tècniques ben adquirides i aplicades amb pulcritud» (Badia 1996, 15-16): les de la crítica textual de patró neolachamannià d'obres antigues i medievals. Per si no en tenia prou amb el seu propi rigor, que havia incrementat amb el mestratge de Riquer mateix, però també de Rubió i de Casacuberta, aquesta formació li devia acabar de reblar la

idea tan ben condensada per Roncaglia (1975, 25) que «senza testi sicuri non si può fare sicuramente storia né critica sia letteraria sia d'altro genere», que Molas devia tenir molt clara i present respecte dels textos medievals. Però quin paper jugava aquesta formació en relació amb l'edició, crítica o no, dels textos contemporanis, dels segles XIX i XX? No sé si arribaré a contestar aquesta pregunta, però la seva formulació és el que origina les reflexions que seguiran sobre el paper de Molas en dos dels grans projectes que va dirigir i que abracen els dos extrems de l'espectre de l'edició: el de la filologia, amb les edicions de Verdaguer, i el de la divulgació, amb la col·lecció *Millors Obres de la Literatura Catalana* («MOLC»).

L'editor crític pot haver d'enfrontar-se al text, sigui aquest de l'època que sigui, amb tres tipus d'actuacions diferents: la restauració, la fixació lingüística i l'atestació de la gènesi i l'evolució. És evident que la naturalesa del text i dels seus testimonis desviarà la problemàtica cap a una o altra d'aquestes tres tasques, com també que en general cadascuna d'elles es distribueix en proporcions desiguals, que poden anar de la total inoperativitat a la màxima complexitat, segons es tracti de textos medievals, moderns o contemporanis. Vull dir que, normalment, en els textos medievals la primera estarà per sobre de la darrera, si és que aquesta hi arriba a aparèixer, i en els contemporanis es donarà el cas contrari — per bé que no es pot generalitzar. I és aquí que voldria portar a col·lació una anotació del dietari de Molas (2021a, 396–397), del 16 de novembre de 1991, en què escriu el següent sobre Verdaguer:

De fet, hi ha entre Verdaguer i la seva obra, que, al capdavall, és la que compta, dos elements distorsionadors: la biografia i els esborranys. Verdaguer, sens dubte, portat per aquest afany d'autoinstitucionalització, va guardar tots els seus papers de treball, fins i tot els esborranys més innocus. Crec que es va equivocar de mig a mig. Espriu, amb molta més vista, ho va destruir tot. El volum d'aquesta paperassa ha desviat l'atenció dels estudiosos cap a qüestions subalternes i ha impedit l'estudi de l'obra en ella mateixa, de l'obra tal com l'havia deixada. Per a alguns erudits, l'estudi de l'una [biografia] i dels altres [esborranys] és el que dona la mesura de l'obra, no l'obra neta i pelada. No s'adonen que els esborranys només serveixen per estudiar la gestació, no l'obra. En Casacuberta té una bona part de culpa de l'afer.

Abans de passar al que m'interessa, vull fer un breu incís sobre l'encert del recurs al terme «autoinstitucionalització», perquè designa d'una manera molt gràfica la relació de l'escriptor no sols amb el lloc i el moment que li ha tocat de viure sinó també amb la posteritat,

amb la història, a través, en aquest cas, de la *conservació* dels seus manuscrits. Entenc, però, que caldria considerar la *destrucció* de les traces materials de la creació pròpia com una altra manera coadjuvant en l'«autoinstitucionalització»: ¿o és que en la institucionalització de què va ser objecte Espriu — per recórrer al mateix autor citat per Molas — al llarg de la seva vida no hi va intervenir, igualment, l'«autoinstitucionalització» exercida pel poeta mateix? De la mateixa manera, la *selecció* dels materials privats per a la posteritat — Molas ho va fer amb determinats fragments del seu dietari o amb la interdicció de la publicació de les seves memòries — té a veure amb l'«autoinstitucionalització». En la «historicitat» de l'escriptor, tant la relació amb els seus papers com els papers mateixos juguen un paper cabdal (Hay 1994).

Però el que m'interessa d'aquesta anotació de 1991 és aïllar-ne algunes de les afirmacions per tal de posar sobre la taula un debat pendent en l'àmbit de la nostra filologia, amb el reconeixement profund i l'admiració sincera que sento pel que va ser un dels meus grans mestres.

1) *La biografia i els esborranys s'interposen com a element distorsionador entre l'autor i l'obra, que és «la que compta», i com a element de distracció entre aquesta i els crítics.* Certament, els controvertits episodis de la vida de Verdaguer van atiar de seguida l'atenció per la seva biografia, que va desencadenar escrits ja en vida del poeta: per tenir una idea aproximada, una cerca avançada al CCUC per les matèries «Jacint Verdaguer» i «biografia» dona un total de 67 ítems publicats entre 1896 i 2002. No tinc coneixement exhaustiu de la bibliografia sobre el poeta de Folgueroles, però diria que la biografia, més que element *de distorsió* de l'obra, ha estat un component *de desviació* de l'interès dels investigadors cap a aspectes aliens a aquesta. I l'ingent llegat dels seus materials avantextuals ha merescut l'atenció d'«alguns erudits», especialment Casacuberta i Condomines. Però la crítica genètica — ho fa per exemple Jacques Neefs (1990, 27) — considera que l'obra «n'est pas présente dans le seul texte achevé», sinó també «dans la pensée d'œuvre qui se joue, polymorphe, aventureuse, dans l'ensemble des écrits d'un écrivain». És a dir que, si més no des d'aquest punt de vista, estudiar el conjunt d'escrits que precedeixen l'«obra» és també estudiar l'obra mateixa. En l'anàlisi de la qual seria absurd no tenir en compte tots els elements que hi intervenen — tal com ens va ensenyar el doctor Molas: «per a entendre un text has d'utilitzar tots els elements que poden ser útils»; «en fer lectura de textos [...] no em limito únicament al text, sinó que cerco tots aquells elements que m'ajudin a comprendre'l», «llegir no és només quedar-se en el text, sinó buscar tots els elements, tots els suports necessaris per entendre'l» (Molas 2021b, 111, 118 i 142) — i, doncs, en la seva interpretació, que és «el que

compta», com ara l'autor i el seu context (gestació i evolució, fonts i influències), el canal i el lector (la transmissió i la recepció) i la relació amb el codi (lingüístic i literari), etc., i bandejar les traces materials de la seva elaboració: per què haurien de ser aquestes motiu «de distracció» i els altres elements no?

2) *Els esborranys poden arribar a ser «innocus»*. Però el «document», entès com a testimoni del «monument» que és l'obra, «no es inocuo. Es el resultado ante todo de un montaje, consciente o inconsciente; de la historia, de la época, de la sociedad que lo han producido, pero también de las épocas ulteriores durante las cuales ha continuado viviendo, acaso olvidado, durante las cuales ha continuado siendo manipulado, a pesar del silencio» (Le Goff 1991, 238). Diria que cap material, cap dels elements que poden intervenir en la creació literària és, a priori, «innocu»: la seva ineficàcia, si de cas, caldrà determinar-la després de fer-ne una anàlisi acurada; perquè de la mateixa manera com el pitjor testimoni d'un text medieval pot contenir una lliçó vàlida per resoldre un lloc crític, tal com asseguren tots els manuals de crítica textual, l'esborrany més desguitarrat pot oferir també una engruna de llum sobre l'obra i no només sobre la seva gestació. A més: el bandeig sistemàtic de tot apriorisme és una de les lliçons que ens va deixar el llegat intel·lectual de Molas, en els seus vessants de professor i d'investigador. «On ne devrait pas entreprendre d'éditer un texte *sans qu'on sût parfaitement ce qui représente le matériel de l'édition*», diu Dain (1975, 180): apartar els esborranys sense haver-los analitzat exhaustivament contradiu aquest principi axiomàtic de la crítica filològica. És clar que si l'edició no vol donar compte de la gènesi, és a dir que vol ser crítica però no criticogenètica, i l'anàlisi dels esborranys porta a considerar que no poden aportar res a la restauració del text, aleshores el bandeig està justificat sempre que es faci a posteriori.

3) *La mesura de l'obra no la dona la biografia ni els esborranys sinó l'obra mateixa*, entesa aquesta com la versió donada com a definitiva que és el que entenc que vol dir Molas quan escriu «neta i pelada» (v. Molas 2006, 397). Efectivament, ni la biografia ni cap dels elements que intervenen en el text no la donen, la mesura de l'obra. Però cal tenir-los en compte tots en la mesura que l'obra els necessita; i aquest és un altre ensenyament del llegat crític de Molas: no es pot explicar el text a partir d'elements externs (biografisme, psicologisme, historicisme, etc.) però el text porta a elements externs que poden ajudar a interpretar-lo: quantes vegades, per exemple, una carta, un fet biogràfic o històric, etc., dona la clau per a la interpretació d'un determinat mot o fragment d'un text? «Tot mètode crític ha de partir del text i ha de tornar al text» (Molas 2021b, 110). Seria absurd, hi insisteixo, tenir en compte tots els elements que poden intervenir en

el text (l'autor, el context, el codi, etc.) i, doncs, en la seva interpretació, i bandejar els materials conservats de la seva elaboració escrits de la pròpia mà de l'escriptor.

4) *Els esborranys només serveixen per estudiar la gènesi, però no l'obra; el seu estudi condueix a «qüestions subalternes»*. Tot depèn de la consideració en què es tinguin els esborranys i de l'abast que es vulgui donar al concepte «obra». En un altre lloc he intentat aportar arguments ja coneguts i altres de nous per justificar la idea de Donald McKenzie (1999), que mai no podem tenir accés al text ideal de cap obra sinó tan sols a les seves versions, enteses com les realitzacions materials conservades en un suport físic, perquè el terme «obra» s'escapa a qualsevol delimitació dins un correlat concret en la realitat (Veny-Mesquida 2022). En tot cas, les assercions de Molas s'allunyen força dels principis de la «moderna filologia» per usar la seva expressió de 1968 de textos contemporanis, com és la *filologia d'autore* i, més encara, de la *critique génétique*. Paola Italia, una de les més destacades estudioses de la primera disciplina, constata, aprofitant una coneguda asserció de Contini (1937, 233), que «per la filologia d'autore e la critica delle varianti, infatti, la poeticità del testo no è un “dato”, un “valore” stabilito, ma [...] una “aprossimazione al valore” che *comprendere ed è il risultato* di tutti i testi che l'hanno preceduto, di tutti gli avantesti» (Italia & Raboni 2010, 26; la cursiva és meua). De fet, una desena d'anys després de l'anotació privada que he citat del dietari, Molas (2002, 10) matisava en un escrit públic aquesta idea: «Sens dubte, tots aquests materials [avantextuals], [...] són d'un valor incalculable per a l'estudi de l'obra en general i d'algunes en particular» i hi afegia dues obvietats: «però no compleixen ni amb les exigències pròpies de Verdaguer ni amb les de qui aspira a fer una lectura lliure, més exactament: “literària”».

I 5) *«En Casacuberta té una bona part de culpa de l'afer»*. Sis anys abans d'aquesta afirmació, Molas (1985) havia escrit un article necrològic sobre Casacuberta en el qual feia balanç de la seva obra amb una sèrie d'afirmacions sobre el savi editor que bé podien referir-se a ell mateix: «Josep M. de Casacuberta [...] intentà de transformar una cultura mig improvisada i provinciana en una altra de moderna i homologable», «convertí el que, fins aleshores, havia estat la pista de patinatge de memorialistes i gasetillers en un camp seriós d'erudició i d'interpretació», «posà la seva prodigiosa formació de romanista al servei, no d'una glòria personal, sinó d'allò que Foix anomena el Comú», «dissenyà col·leccions, planejà, dins les col·leccions, sèries destinades a omplir buits o a satisfer les seves obsessions, trià autors i temes, dirigí i ajudà els seus col·laboradors a realitzar-les, etc. I, mig d'amagat, produí, a més, una obra personal d'investigador», «editor que, contra les lleis del gremi, treballava els llibres fins al darrer detall». I més de vint anys després deixava clara

la seva preferència d'acostament metodològic al poeta de Folgueroles: ho feia en la «Justificació» que obre el seu *Llegir Verdaguer*, en la qual afirmava que a poc a poc va anar convertint Verdaguer en objecte preferent de lectura «professional», per a la qual cosa «m'hi van ajudar Carles Riba, amb els assaigs aplegats a *Els marges* i a *...Més els poemes*, i Casacuberta, amb els seus estudis biogràfics i filològics, si bé, per formació, vaig tendir sempre a repenjar-me més en la “literària” de Riba que no en la “documental” de Casacuberta» (Molas 2014, 15). No hi ha, però, em sembla, contradicció en un i altre acostament, ans al contrari: la lectura «documental» necessita la crítica literària de cada testimoni, imprescindible per fixar un text que permeti una lectura «literària» segura. Es tracta de dues cares de la mateixa moneda, tal com va defensar Lanfranco Caretti (1955) en la famosa conferència no endebades intitulada *Filologia e critica* pronunciada a la Universitat di Pavia el 1952: no es pot fer crítica literària si abans no s'ha fet crítica filològica i no es pot fer crítica filològica sense una crítica literària prèvia (v. Veny-Mesquida 2023). La «culpa» de Casacuberta, en definitiva, ¿és haver pretès d'oferir unes edicions crítiques criticogenètiques fins on era possible perquè els crítics literaris poguessin bastir les seves interpretacions sobre textos segurs?

IV

Em sembla que en el fons del fragment citat del dietari de Molas hi ha una qüestió conceptual no sé si del tot resolta: si Verdaguer «va deixar», amb l'obra, infinitud de materials avantextuals, l'estudi de l'obra en ella mateixa, «tal com la va deixar», no hauria d'incloure-hi també aquests materials? El punt de vista de Molas redueix el «monument» a «document» (Veny-Mesquida 2023) i no té en compte que la crítica filològica és a dir, la crítica textual, la bibliografia textual, la filologia d'autor i, en bona part, la crítica genètica no serveix només per a l'estudi de la gènesi i l'evolució, sinó també per a l'eliminació de lliçons espúries i, sobretot, per a la interpretació de l'«obra».

Aquest categòric bandeig d'una part dels materials avantextuals, per quin model d'edició de Verdaguer havia d'advocar, doncs? Conseqüentment, per aquell que obvia la darrera de les tres operacions esmentades uns paràgrafs més amunt amb què es pot haver d'encarar l'editor, ço és, l'atestació de la gènesi i l'evolució del text, i que concentra el seu quefer crític en la restauració del text i, sobretot, en la seva fixació lingüística, que són dues ocupacions diferents: la primera és una operació bàsicament intrínseca al text i consisteix, per centrar-nos en el cas de Verdaguer, a identificar

lliçons alienes a l'autor i recuperar-ne les originals, mentre que la segona hi és essencialment extrínseca, en tant que tracta d'aplicar-hi una determinada normativa lingüística —la vigent en el moment de l'edició—, fins allà on el text ho toleri —vull dir sense desvirtuar-lo. Si més no en el pla teòric, fins i tot en aquest plantejament d'edició crítica —no pas criticogenètica— l'anàlisi dels materials avantextuals afavoreix, en posar damunt la taula del filòleg la successió de sincronies que aquests representen (v. Segre 1986, 79), un coneixement més profund de l'*usus scribendi* de l'escriptor, de les seves preferències i les seves aversions —lingüístiques, estilístiques, retòriques, etc.—, que poden oferir a l'editor arguments de pes per defensar les seves intervencions sobre el text base.

Aquell model d'edició és el que van proposar a debat i ratificació Pere Farrés, Joaquim Molas, Ramon Pinyol & Ricard Torrents en una ponència presentada al Col·loqui sobre Verdaguier del 4 d'abril de 1986, publicada a l'*Anuari Verdaguier 1987* el 1988 (Farrés, Molas, Pinyol & Torrents 1988) i després promocionada per Pinyol (1988) i Farrés (1988-1989). I més de vint anys després, amb algunes absurdes i infructuoses polèmiques en l'endemig —amb més sentiment i ressentiment que arguments i idees—, Pinyol (2008) ofería una anàlisi succinta en què classificava en quatre grups les edicions verdaguierianes aparegudes en el període: les de la segona etapa de la Biblioteca Verdaguieriana de Barcino, les de la Societat Verdaguier (*OCEC*), les de Narcís Garolera i les de *Totes les obres* de Proa (*TLO*). Molas, que va intervenir en la fixació dels criteris en la ponència de 1986 —o, si més no, els va signar— però no va tenir cura de cap edició crítica de les *OCEC*, va codirigir amb Isidor Cònsul l'edició de *TLO* en quatre volums amb textos establerts amb criteris de fixació textual concomitants amb els de 1986, però de diferent concepció dels volums i dels peritextos que els acompanyen (v. Molas 2006, 512-513 i Pinyol 2008, 389-390), amb les col·laboracions diverses d'Andreu Bosch, Francesc Codina, Pere Farrés, Josep Massot, Ramon Pinyol, Lluïsa Plans, Maria Mercè Riu, Pilar Serra, Pere Tió, Josep Torras i Ricard Torrents. Quina és la proposta de *TLO*? M'hi detindré de seguida, però abans no puc deixar de dedicar alguns paràgrafs a comentar breument dos punts importants que van aparèixer en les esmentades polèmiques perquè afecten la teoria ecdòtica.

El primer d'aquests punts té a veure amb la diversa consideració de la «criticitat» de les edicions, és a dir, el diferent criteri de les parts en disputa per referir les condicions que ha de reunir una edició per considerar-la «crítica», una qüestió que, de tan elemental i donada per sabuda, no és gens trivial. La diferència entre una edició crítica i qualsevol altra que no mereixi aquest apel·latiu és que en aquella l'editor i) ha hagut de qüestionar-se, paraula rere paraula, lletra rere

lletra, el text que edita, a la vista de *tots* els seus testimonis i *tots* els materials en què ha recolzat per triar una lliçó o una altra; i 2) ha ofert les evidències d'aquest qüestionament crític, acompanyant l'edició amb els elements que justifiquen les seves opcions: exposició dels resultats de la *recensio*, defensa de la tria del text base, tipologia i autoria de les divergències del seu text crític respecte del text base (esmenes *ope codicum* i *ope ingenii*, correcció d'errors, etc.), criteris de selecció, si és el cas, de testimonis, disposició de les variants dins els aparats, etc.

α) La consideració d'inutilitat per a l'edició de determinats testimonis i el seu consegüent bandeig són decisions que el filòleg ha de prendre *després* d'haver-ne dut a terme un examen i una col·lació exhaustiva de *tots* els documents: fer aquesta estimació abans és un apriorisme que va contra la defensa de la necessitat d'una *recensio* completa, cosa que, com ja he dit, constitueix un dels principals axiomes de l'ecdòtica. I això val tant per als testimonis anteriors al del text triat com a base per a l'edició — testimonis genètics — com per als posteriors — testimonis evolutius.

β) Alguns editors han donat per suposat el procés especificat a α i han defensat que la simple atestació de variants, sense més, converteix automàticament en crítica una edició, mentre que d'altres han volgut fer creure que la sola enumeració dels criteris generals d'edició, sense més, en garanteix aquesta condició. Sembla com si els primers obviessin el fet que l'atestació de variants no és arbitrària sinó que respon a criteris coherents amb la *recensio* i que els segons demanin al lector un acte de fe en l'expertesa de l'editor sense que aquest en doni les proves. Al lector d'aquest meu escrit no li costarà gaire trobar mostres dels dos capteniments. Així, s'han publicitat com a crítiques edicions en què la feina de l'editor consistia a esmenar els suposats errors que havien estat introduïts en el text generalment per editors i/o correctors més sapastres o menys , però sense deixar-ne constància precisa ni en cap aparat ni tan sols en una llista en apèndix. De la mateixa manera com ningú no creurà una interpretació d'un text si no se n'exposen les proves sobre les quals se sustenta, el millor argument per donar raó de les pròpies decisions textuais és mostrar d'alguna manera el ventall de les possibles opcions; altrament, l'editor demana al lector un acte de confiança en la seva expertesa que la sola actitud d'amagar aquest ventall ja fa posar en dubte. No n'hi ha prou a oferir-ne una selecció d'exemples paradigmàtics en la introducció a l'edició o en possibles epitextos. Perquè, a més a més, cal tenir en compte que la concepció d'«error» no és unívoca i universal: el gran romanista Alberto Varvaro (2022, 77) va constatar, «non senza una certa sorpresa», que en les edicions crítiques que van fer del *Libro de buen amor* Joan Coromines, Alberto

Blecua i Giorgio Chiarini, tots tres d'indiscutida solvència i rigor indiscutible, no hi ha acord sobre el que consideren error: «ciò che per uno studioso era un errore [...] per un altro era una lezione che veniva messa tranquillamente a testo, senza neppure una nota che ne difendesse la correttezza e dunque la legittimità». L'única manera de «confiar» en l'editor i, doncs, en el text editat, que és el que interessa al lector, és atestar les divergències que presenten els testimonis i justificar, quan calgui, les opcions triades. Vet aquí una altra lliçó de Molas: en una de les poques entrevistes que hi vaig mantenir com a director de la meua tesi, li vaig exposar no recordo ben bé quina hipòtesi sobre el text que estava treballant, però tinc perfectament present la seva resposta: «Bé, doncs provi-ho!». Vaig trigar força a advertir que havia d'entendre el mot en el sentit, primer, de 'verificar' la idea, 'assajar-la', per poder, després, 'acreditar-la', 'justificar-la' de forma convincent.

El segon punt que ha aparegut en les polèmiques és el del suposat respecte per la sacrosanta darrera voluntat de l'autor: quan hi ha evidències que un escriptor ha vetllat de prop el procés d'edició de les seves obres, quina autoritat té l'editor per executar-hi cap modificació? Les crítiques de Quentin i Bédier a Lachmann ja van ensenyar que l'aplicació sistemàtica d'un mètode no pot anar contra el sentit comú (Brambilla Ageno 1984, 184-194). El retorn al *codex optimus*, al «bon manuscrit», que va proposar Bédier (1928), va ser contestat per Contini (1974, 369), que n'havia estat alumne, amb dos arguments sobradament sabuts i que només recordo breument perquè venen al cas: el defecte de Bédier era 1) de «non accorgersi che un'edizione critica è, come ogni atto scientifico, una mera ipotesi di lavoro, la più soddisfacente (ossia economica) che colleghi in sistema i dati» i 2) que «non si rendeva conto que conservare criticamente è, tanto quanto innovare, un'ipotesi», una «tuzioristica» hipòtesi, afegia el mateix Contini en un altre lloc (1990, 23). «*Le conservatisme n'est pas une opinion paresseuse*» assegura Contini (1974, 369) que deia Bédier als seus deixebles en defensa de la seva opció, la que Stussi (1994, 292) va qualificar de «bédierismo rinunciatario», en tant que representava un «passivo rispetto di un solo codice». Però els escriptors, fins i tot els més curosos i primmirats, també cometien errors i també se'ls passen per alt errors comesos pels impressors, editors, etc.: conservar-los és renunciar a la crítica. Foix va fer «set o vuit» lectures de les proves de les seves *Obres poétiques* que van sortir a Nauta el 1964 i se li van escolar no només badades tipogràfiques i errors evidents sinó també greus errates de l'impressor i intromissions del corrector sobre els seus textos, que en malmetien el sentit (Veny-Mesquida 2004, 58). Bona part d'aquestes ingerències són només perceptibles si es col·laciona el text de Nauta amb els testimonis anteriors, amb *tots* els testimonis anteriors. Paola Italia

(2013) ha tractat aquest tema extensament i no val la pena d'insistir-hi.

V

Però tornem a la proposta de *Totes les obres* de Verdaguer, els criteris de les quals va defensar Joaquim Molas al principi del projecte, en el pròleg al primer volum (Molas 2002), i al final, amb l'aparició del darrer (Molas 2006, 513-517). En el pròleg, Molas caracteritzava l'edició amb una estratègia ecdòtica tan difícil de reprotxar en la teoria com de precisar en la pràctica: el respecte a l'autor, al text i al lector (Molas 2002, 9). Quin lector? Ramon Pinyol (2008, 389) considerava que l'edició tenia «un caràcter de referència per al públic, tant el general com l'especialitzat» idea que semblava reprendre del primer escrit de Molas (2002, 11: «d'aquí que *Totes les obres* compleixin, o intentin de complir, amb les expectatives d'un lector exigent i, de retop, d'un estudiós de la literatura. O de la llengua»), tot i que l'havia matisada en el segon (Molas 2006, 513): «*Totes les obres* [...] van destinades al lector en estat pur [no el lector: les obres], és a dir: al lector que llegeix simplement per llegir, més exactament: per identificar i contrastar les seves emocions, pel plaer de divertir-se o per la necessitat de reflexionar». I quin text? «el que, per a Verdaguer, constituïa el text “acabat”, “definitiu”, és a dir, el que va deixar fixat en les darreres edicions que va controlar en vida ([...]). O les cartes i els manuscrits deixats a punt d'anar a impremta»; en definitiva, «el que realment “és”, o “quasi és” [text], amb tota fidelitat segons la lliçó de les edicions que hem pres com a base» (Molas 2002, 11). Quina edició, doncs? Una edició que «dóna el text nu i pelat, només armat d'ell mateix» (Molas 2006, 512) i que «per bé que no es presenta com a crítica», escriu Pinyol (2008, 389), «s'hi acostava en molts aspectes i no sé veure-hi pràcticament diferències, a l'hora d'establir els textos i de modernitzar-los ortogràficament de la pràctica d'edicions presentades com a crítiques».

Tot això, en el pla teòric, si més no. A la pràctica, res no és tan senzill com sembla. Quant al respecte per les opcions de l'autor, la normativització del text implica una uniformització que no ha trobat un consens entre tots els editors de textos prefabrians (a banda que pot implicar altres efectes col·laterals com ara la difuminació dels «dos registres lingüístics» de la poesia verdagueriana: v. Rossich 2006). Un consens, d'altra banda, que potser no hauria de provocar tants de desassossecs i controvèrsies: potser l'únic que caldria és una major relativització de l'eficàcia dels criteris normativitzadors — en el sentit que potser n'hi hauria prou a valorar la coherència de la seva aplicació — i de les decisions preses pels editors — sempre i quan

ensenyin totes les cartes, de tal manera que del text crític ofert per l'editor es pugui reconstruir un text al més acostat possible al del testimoni base. I fora bo de tenir present, quant al respecte per la venerada darrera voluntat del lector, que algunes de les edicions crítiques de Verdaguer no tenen en compte, a banda de les lliçons dels esborranys, les dels testimonis evolutius, és a dir, les dels textos solts publicats amb posterioritat al text triat com a base, que Verdaguer normalment podia publicar en revistes i diaris. Atenció: tenir-les en compte per a resoldre possibles errors i per atestar-les en l'aparat crític evolutiu, no pas per incorporar-ne les variants al text crític, perquè això representaria barrejar — per dir-ho amb Contini — dos «sistemes» diferents, el del context en què es va idear i construir el llibre i el que va provocar l'edició solta.

Quant al respecte pel lector, en el dilema entre el «lector exigent» i l'«especialitzat» com a destinatari de l'edició, Molas no devia poder esperar — com havia fet amb la MOLC: v. més endavant — a tenir les edicions crítiques de tots els llibres de Verdaguer acabades, coneixedor de la lentitud inherent a una empresa hercúlia com la de les *OCEC*: pel que consta al web de la Societat Verdaguer, dels quaranta-dos volums projectats, en gairebé un quart de segle (1997-2021) n'han aparegut quinze títols, la qual cosa vol dir que, de seguir aquest ritme — el que exigeix un tipus d'empresa d'aquesta envergadura i exigència, val a dir —, el projecte necessitarà un total de setanta anys per veure's finalitzat. El compromís cultural de Molas devia esperonar la necessitat urgent d'oferir un text fiable, rigorós, a la col·lectivitat, però «net i pelat», sense aparat de variants i de notes — que, a parer seu, «constitueix un element distorsionador per a la marxa d'una lectura lliure, és a dir, no especialitzada» (Molas 1981, 5). El problema del respecte al text rau en el que «és» i el que «quasi és» la fidelitat al text base. Com sempre, el moll de la qüestió està en aquest «quasi», és a dir en la distància entre el text crític que ofereix l'editor i el del testimoni triat com a base.

VI

Tot això, sobre les edicions crítiques (*OCEC*) o rigoroses (*TLO*) en què Molas va poder dir-hi o exercir-hi la seva. Però en el programa de 1968 havia exposat també la necessitat d'elaborar «extenses antologies», tres anys després de posar en marxa la col·lecció *Antologia catalana* (1965-1984) i deu abans — però la idea ja era coetània de l'altra col·lecció (v. Molas 1981, 3-4 i 2021b, 222 i 449) d'endegar les *Millors Obres de la Literatura Catalana* (1978-1983), dues col·leccions (v. Molas 2021b, 323) que des del punt de vista filològic tenen poc a veure amb les promogudes o codirigides de

Verdaguer. El que s'ha de dir sobre la selecció de títols i les característiques «externes» de la segona, que és en la que em vull centrar, ja es va dir, mentre se n'estaven publicant els volums (Badia 1979, Molas 1981, Campillo 1981), immediatament després de la publicació del darrer volum (Gustà 1983, Rossinyol 1983a i 1983b, Bou 1983) o posteriorment, en forma de balanç (Bou 1996, 56-58; també el mateix Molas 2021b, 328-329), de crítica puntual a la reedició d'un volum (Garolera 1998) o com a parcel·la destacada de la tasca de Molas arran de la seva mort (Broch 2015, Izquierdo 2015, Pons 2016, Sullà 2016, etc.). En aquests escrits, al costat dels que cerquen l'objectivitat, s'hi reparteixen l'hagiografisme i la maldiença.

El mateix Molas (1981, 5) va definir la concepció interna de cada volum en el darrer dels dotze paràgrafs que va dedicar a justificar els criteris que l'havien guiat en la ideació de la MOLC. El paràgraf començava afirmant que la col·lecció anava «destinada a un públic de lectors i, a tot estirar, d'estudiants, i no a un públic de bibliògrafs i erudits» i que posava «tot el seu interès en el text: en l'obra en ella mateixa», de manera que «primer, dona un text establert amb totes les garanties científiques; segon, prescindeix de tot aparat erudit». I continuava:

Un aparat que, ara i adés, constitueix un element distorsionador per a la marxa d'una lectura lliure, és a dir, no especialitzada. Ara: cada volum conté una nota bio-bibliogràfica de tipus general. I, en el cas de les obres antigues, conté, a més, un pròleg i un glossari dels mots més estranys. Un pròleg que, sobretot, pretén d'estimular la lectura i que ha estat encarregat a grans especialistes nacionals o estrangers.

El cert és que la MOLC va ser una col·lecció «limitada a vegades per problemes de tipus pràctic no imputables al director de la col·lecció» (Massot 1983, 34). Un d'aquests problemes va ser, sens dubte, si més no en part dels volums, «la descurança editorial, traduïda en excessives errates i en detalls significatius» (Massot 1983, 34), «errates» i «detalls» que Andreu Rossinyol (1983a) va classificar en la gradació següent: «la falta tipogràfica absolutament innòcua (*cantàrem* en comptes de *cantàrem*, per exemple), la badada capciosa en segons quins contextos (*cantàrem* per *cantarem*, *viure* per *viuré*, o *menjaves* per *metjaves*), la correcció destrallera (*tenia* per *tanyia*), i el bordó o la puntuació esguerrada que fan intel·ligible un passatge sencer». De tal manera que «la presència de “nota sobre l'edició” que volia ser avaladora de «les garanties científiques», es convertia tot sovint en «un marxamo expeditiu per acreditar justament allò que cl

lector avisat, després d'un cop d'ull al text, es resisteix a admetre» (Rossinyol 1983a).

Certament, la «urgència» de la publicació (dos volums al mes, des d'octubre de 1978 fins a abril de 1983) imposaven un ritme propens a l'escolament d'errors textuals i errades tipogràfiques, alguns dels quals, segons Enric Bou (1983), eren «imputables als dirigents editorials, d'altres als responsables directes d'alguns dels volums, d'altres, en fi, a l'estat real de les investigacions sobre literatura catalana, que no es correspon ni de bon tros! amb la resta de països civilitzats» (Bou 1983). Un ritme, per tant, que no devia deixar gaire marge per a les delicadeses filològiques: «Crec que el principal blasme que es podria fer a l'estat major d'aquesta renglera de cent títols és de no haver-se regit per uns criteris filològics seriosos» (Rossinyol 1983a). Molas, com a director de la col·lecció, no es va situar «contra les lleis del gremi», com resumia ell mateix la tasca lenta i segura de Casacuberta, sinó que va haver de cedir-hi i va abandonar cada volum «a l'atzar de la perícia o la malaptesa de cada curador» (Rossinyol 1983a). Diria que el projecte va caure en el parany que anunciava el mateix Molas en el seu programa de l'any 68: «Arreu, els estudis d'història literària han seguit unes etapes que limitaven successius camps d'interès i formulaven uns mètodes adequats. Si ens lliuràvem, en un estat de coneixements com l'actual, a interessos i anàlisis que corresponen a fases d'investigació més avançades, hauríem d'improvisar tot l'edifici i potser, a la llarga, no resoldríem cap dels problemes generals que tenim plantejats». La MOLC es va «lliurar» a l'«interès» de la divulgació abans d'esperar una «fase d'investigació més avançada» que donés uns textos «sicuri»: com deia Bou (1983) i és prou sabut, «l'estat real de les investigacions sobre literatura catalana» no es corresponia «amb la resta de països civilitzats». I no serà ociós de recordar aquí, per contextualitzar aquesta circumstància, la idea que «el nostre hàndicap és que hem de salvar allò que volem estudiar» (Molas 2021b, 205) i el fet que Molas es pot comptar entre els qui més van fer per homologar la literatura, la cultura i els estudis literaris catalans amb la dels països civilitzats: aquesta va ser una de les seves grans obsessions (Gallén 1996, 81).

Dit d'una altra manera: entre rigor i divulgació, entre «filologia» i «acció cultural», Molas va prioritzar el segon terme d'aquests binomis empès pel seu compromís amb la pròpia col·lectivitat («t'has passat la vida treballant, ajudant la gent, anant a salvar la pàtria», Molas 2021b, 196) i per raons d'«urgència històrica», perquè calia omplir un buit («he intentat omplir molts buits: amb les col·leccions “Antologia Catalana” o “Les Millors Obres de la Literatura Catalana”», Molas 2021b, 136) i normalitzar la cultura catalana, ni que això fos a costa de no prioritzar la filologia. «Duc una vida intel·lectual tan dispersa, sempre pressionada [...] per les necessitats que la realitat

em crea i que voldria contribuir a resoldre», deia en una entrevista de 1969 (Molas 2021b, 32). A banda de voler caracteritzar tota la col·lecció a partir dels errors filològics d'alguns volums (no s'ha fet una anàlisi exhaustiva d'aquest punt en tots els volums i per tant no es pot validar o desmentir aquesta idea, a banda que l'aplicació de criteris diferents hauria de ser necessària, segons la tipologia, l'època, etc. de cada obra), la ressenya d'Andreu Rossinyol (1983a i 1983b), tan objectiva en l'anàlisi dels criteris textuais de la col·lecció, contenia un retret del tot injust, segons el meu parer: dels països anglosaxons, hi escrivia, «ens n'arriben llibres de divulgació realment modèlics. Aquí tan sols se n'ha sabut imitar el format i el preu de venda». La comparació em sembla completament improcedent perquè els «països anglo-saxons», i Itàlia, i França, etc. tots els països amb estat disposaven d'una tradició editorial millor o pitjor sobre la qual recolzar, mentre que a Catalunya, quan al primer terç de segle XX tot just es posaven les bases per a una consolidació que hauria permès, si hagués tingut continuïtat, l'edició de «llibres de divulgació realment modèlics» va venir la catàstrofe bèl·lica i les repercussions que tots coneixem. L'alternativa del «rigor filològic» hauria alentit l'aparició dels volums de la MOLC de forma inadmissible per a la política de subvencions i de subscripcions que la sostenia, ajudada per una certa eufòria politicocultural del moment (Gustà 1983, 4r; Bou 1996, 56). O es confiava la fixació del text de cada volum «a l'atzar de la perícia o la malaptesa de cada curador» o encara hi fórem. Pensem en el públic de lectors «corrents», no filòlegs, que es van subscriure a la col·lecció pel simple gust de llegir no pas d'estudiar la selecció d'obres que li oferia la col·lecció: en van sortir guanyant o perdent? La disjuntiva d'aleshores era llegir textos de fiabilitat heterogènia o no llegir-los: per a mi la resposta és òbvia.

No pretenc justificar res ni defensar o blasmar ningú: sols miro de situar els fets en el context en què es van donar per valorar-los objectivament, en la seva justa mesura. Ara bé, l'exigència d'ara no pot ser la mateixa que la de fa quaranta d'anys: vet aquí per què dic que cal, sense dubte, *reeixir postmolians sense ser antimolians*.

Obres Citades

- Badia, Lola. 1979. "Els cent primers volums de les 'Millors Obres de la Literatura Catalana' d'Edicions 62," *Butlletí de la DEC*, febrer: 18-20.
 Badia, Lola. 1996. "Nota sobre Joaquim Molas i el medievalisme." Dins D. A. 1996: 15-17.

- Bédier, Joseph. 1928. "La tradition manuscrite du *Lai de l'ombre*. Réflexions sur l'art d'éditer les anciens textes." *Romania* 54: 161-196; 321-356; reed. a París: Champion, 1970.
- Bou, Enric. 1983. "Repte i vindicació de la MOLC." *El País/Quadern de cultura*, 27 novembre: 2.
- Bou, Enric. 1996. "Llibres de vell i noves col·leccions: Joaquim Molas, 'editor'." *Dins D. A.* 1996: 51-59.
- Bowers, Fredson. 1959. *Textual and Literary Criticism*. Cambridge: Cambridge UP.
- Brambilla Ageno, Franca. 1984. *L'edizione critica dei testi volgari*. Pàdua: Antenore.
- Broch, Àlex. 2015. "Joaquim Molas, faro de la edició catalana." *El País*, 18 març: 52.
- Campillo, Maria. 1981. "Cinquanta volums de 'Les millors obres de la literatura catalana'." *Serra d'Or* 259, abril: 83-84.
- Caretti, Lanfranco. 1955. "Filologia e critica." *Dins Filologia e critica*. 1-25. Milà/Nàpols: Riccardo Ricciardi.
- Contini, Gianfranco. 1937. "Corne lavorava l'Ariosto." *Meridiano di Roma*, 18 juliol; repr. *dins Contini*. 1974: 232-241, d'on cito.
- Contini, Gianfranco. 1939. "Ricordo di Joseph Bédier." *Letteratura xvii*, gener: 145-152; repr. *dins Contini*. 1974: 358-371, d'on cito.
- Contini, Gianfranco. 1966. "L'influenza culturale di Benedetto Croce" [1951], *Approdo letterario* 36, ottobre-dicembre: 3-32; repr. *dins Altri esercizi (1942-1971)*. Torí: Einaudi. 1972, 1978: 31-70, d'on cito.
- Contini, Gianfranco. 1974. *Esercizi di lettura sopra autori contemporanei con un'appendice su testi non contemporanei*. Torí: Einaudi.
- Contini, Gianfranco. 1990. *Breviario di ecdotica*. Torí: Einaudi.
- D. A. 1996. *A Joaquim Molas*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Dain, Alphonse. 1975. *Les manuscrits*. París: Les Belles-Lettres. 1949, 1964.
- Farrés, Pere. 1988-1989. "Projecte d'edició crítica de l'obra completa de Verdaguer." *Llengua & Literatura* 3: 643-645.
- Farrés, Pere; Joaquim Molas, Ramon Pinyol i Ricard Torrents. 1988. "Per a una edició crítica de les obres completes de Jacint Verdaguer." *Dins Actes del Col·loqui sobre Verdaguer, abril de 1986. Segona part*. 189-203. Vic: Eumo i Ajuntament de Barcelona.
- Farrés, Pere; Joaquim Molas, Ramon Pinyol i Ricard Torrents. 2003. "Sobre les edicions de Verdaguer." *Avui Cultura*, 27 novembre: iv-v.
- Gallén, Enric. 1996. "El Doctor Molas." *Dins D. A.* 1996: 73-83.
- Garolera, Narcís. 1998. "Jacint Verdaguer, *Canigó*." *Revista de Filología Románica* gener: 364-367.
- Gustà, Marina. 1983. "La 'MOLC', projecte i realitat." *Serra d'Or* 289, octubre: 41-43.
- Hay, Louis. 1994. "Historicité de la genèse." *Dins I sentieri della creazione, tracce, traiettorie, modelli. Les Sentiers de la création. Traces, trajectoires, modèles*. Maria Teresa Giaveri i Almuth Grésillon (eds). 65-76. Reggio Emilia: Edizioni Diabasis.
- Isella, Dante. 2009. "Le varianti d'autore (critica e filologia)." *Dins Le carte mescolate vecchie e nuove*. 7-28. Torí: Einaudi.
- Italia, Paola. 2013. *Editing Novecento*. Roma: Salerno.

- Italia, Paola i Giulia Raboni. 2010. *Che cos'è la filologia d'autore*. Roma: Carocci.
- Izquierdo, Oriol. 2013. "La Biblioteca de les Lletres Catalanes. Una Pléiade catalana és per força una quimera?." Dins *La filologia d'autor en els estudis literaris. Textos catalans dels segles XIX i XX*. Joan R. Veny-Mesquida i Jordi Malé (eds). 461-471. Lleida: Aula Màrius Torres i Pagès editors.
- Izquierdo, Oriol. 2015. "Marmessor del llegat literari." *El Periódico de Catalunya*, 18 març: 63.
- Le Goff, Jacques. 1991. *Storia e memoria*. Turín: Einaudi, 1977; trad. *El orden de la memoria*. Barcelona: Paidós.
- Manent, Albert. 1984. "Josep Maria de Casacuberta i l'editorial Barcino." Dins *Escriptors i editors del nou-cents*. 158-179. Barcelona: Curial.
- Massot i Muntaner, Josep. 1983. "Textos de literatura catalana." *Serra d'Or* 284, maig: 33-34.
- McKenzie, Donald. 1999. *Bibliography and the sociology of texts*. London: Cambridge UP; trad. *Bibliografía y sociología de los textos*. Madrid: Akal, 2005.
- Molas, Joaquim. 1967. "L'obra lírica de Lluís Icart." *Estudis Romànics* x: 227-254.
- Molas, Joaquim. 1968. "Els estudis d'història literària." *Serra d'Or* 110, novembre: 73; repr. dins *Lectures crítiques*. Barcelona: Edicions 62, 1971: 24-26 i dins *Obra crítica*, ii, Barcelona: Edicions 62, 1998: 348-349.
- Molas, Joaquim. 1981. "Notes al marge d'una col·lecció." *Quaderns de l'obra social*, març: 3-5.
- Molas, Joaquim. 1984. "Un poema inèdit de Lluís Icart." *Estudis Universitaris Catalans* 26: 131-147.
- Molas, Joaquim. 1985. "Casacuberta, un savi heterodox." *Serra d'Or* 307, abril: 17-19, repr. a *Obra crítica*, ii, Barcelona: Edicions 62, 1998: 442-444.
- Molas, Joaquim. 2002. "Per a una introducció a la prosa de Verdaguer." Dins *Jacint Verdaguer, Totes les obres, i. Prosa*. 9-19. Barcelona: Proa.
- Molas, Joaquim. 2006. "Sobre l'edició en quatre volums de *Totes les obres de Verdaguer*." *Anuari Verdaguer* 14: 507-517.
- Molas, Joaquim. 2014. *Llegir Verdaguer*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Molas, Joaquim. 2021a. *El mirall de la vida. Dietari 1956-2015*. Barcelona: Edicions 62.
- Molas, Joaquim. 2021b. *Paraula de Joaquim Molas. Cinquanta-sis entrevistes (1964-2013)*. Lleida: Vilanova i la Geltrú: Punctum i Aula Joaquim Molas.
- Murgades i Barceló, Josep. 2015. "Joaquim Molas: personatge fundacional i referencial." *Serra d'Or* 666, juny: 31-35.
- Neefs, Jacques. 1990. "Critique génétique et histoire littéraire." Dins *L'histoire littéraire aujourd'hui*. Henri Béhar i Roger Fayolle (eds). 23-30. París: Armand Collin.
- Peluso, Rosalia. 2016. "L'Anti-Croce che è in noi." Intervenció a la taula rodona *La lezione di Croce e l'Italia attuale, Istituto Italiano per gli Studi Filosofici - Palazzo Serra di Cassano - Napoli, 12 dicembre 2016*.

- Pinyol i Torrents, Ramon. 1988. "Vers l'edició crítica de l'obra completa de Verdaguier." *Serra d'Or* 344, juny: 57-58.
- Pinyol i Torrents, Ramon. 2008. "L'edició de textos vuitcentistes. Les edicions impreses." *Anuari Verdaguier* 16: 385-398.
- Pizarro, Jerónimo. 2022. "No-erratas." Dins Fernando Pessoa, *Libro del desasosiego*, trad. d'Ana Lucía De Bastos Herrera, 7-22, Lima: Revuelta Editores.
- Pons i Pons, Damià. 2016. "Joaquim Molas i Batllori (1930-2015)." *Estudis Romànics* xxxviii: 598-605.
- Pupino, Angelo R. 2004. "Prefazione." Dins *Riuscire postcrociani senza essere anticrociani. Gianfranco Contini e gli studi letterari del secondo novecento. Atti del convegno di studio (Napoli, 2-4 dicembre 2002)*. Angelo R. Pupino (ed.). Florència: Edizioni del Galluzzo per la Fondazione Ezio Franceschini.
- Roncaglia, Aurelio. 1975. *Principi e applicazioni di critica testuale*. Roma: Bulzoni.
- Rossich, Albert. 2006. "Els dos registres lingüístics en la poesia de Verdaguier." *Anuari Verdaguier* 14: 111-129.
- Rossinyol, Andreu. 1983a. "Una col·lecció malaguanyada (I)." *El País/Quadern de cultura*, 25 setembre: 3.
- Rossinyol, Andreu. 1983b. "Una col·lecció malaguanyada (II)." *El País/Quadern de cultura*, 2 octubre: 4.
- Segre, Cesare. 1986. *Avviamento all'analisi del testo letterario*. Torino: Einaudi.
- Stussi, Alfredo. 1994. *Introduzione agli studi di filologia italiana*. Bolonya: Il Mulino.
- Sullà, Enric. 2016. "Joaquim Molas (1930-2015)." *Llengua & Literatura* 26: 301-306.
- Varvaro, Alberto. 2022. *Prima lezione di filologia*. Roma-Bari: Laterza.
- Veny-Mesquida, Joan Ramon. 2004. "Estudi." Dins *J. V. Foix, Diari 1918*. 11-190. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Veny-Mesquida, Joan Ramon. 2023. "La crítica filológica como provocación a la ciencia de la literatura." Dins *La materialidad de la escritura poética en los archivos literarios de autores contemporáneos iberoamericanos*. María Martínez-Deyros (ed.). Madrid/Frankfurt: Iberoamericana/Vervuert [en premsa].